

آینده روابط ایران و جهان عرب

چگونه می توان زمینه های اصلاح روابط ایران با جهان عرب را فراهم آورد؟ برای آنکه به این سؤال به روش علمی پاسخ دهیم، می بایستی از وضعیت موجود و وضعیت مطلوب، تصویری حتی المقدور دقیق و عمیق ترسیم نماییم. فهم وضعیت موجود هم محتاج یک روش شناسی و هم نیازمند شناخت موقعیت جمهوری اسلامی ایران در کل منطقه خاورمیانه است. منظور ما از روش شناسی این است که معیارهای فهم وضع موجود باید براساس واقعیات سیاسی، اجتماعی و امنیتی جهان عرب تنظیم گردد. چه معیارهایی را می توانیم برای شناخت جهان عرب از یک طرف و روابط ایران و جهان عرب از طرف دیگر عرضه نماییم؟ پنج معیار را در این رابطه توصیه می کنیم:

- (۱) ماهیت نظامهای سیاسی در جهان عرب؛ (۲) منابع تأمین امنیت در این کشورها؛ (۳) منابع مشروعیت؛ (۴) منطق ارتباطات غربی جهان عرب

و ۵) تلقی جهان عرب از اسرائیل و روشهای تقابل و یا تهدید اسرائیل. در هریک از معیارهای فوق، نه تنها اختلاف بلکه تضادهای جدی میان رهیافتهای جمهوری اسلامی ایران و مجموعه جهان عرب وجود دارد. بعید است که در آینده نزدیک، پیرامون این گونه موضوعات، اجماع نظر به دست آید. ماهیت نظامهای سیاسی در جهان عرب عمدتاً وابسته است و به لحاظ قانونی و حقوقی با بحران مشروعیت روبرو می باشند. حملات اخیر آمریکا و انگلیس به عراق، شاخص بسیار گویایی در رابطه با توان بسیار محدود چانه زنی جهان عرب می باشد. سکوت و بی تفاوتی مجموعه ای عظیم از کشورهای عربی حاکی از این واقعیت است که امنیت این کشورها بشدت به غرب قفل شده است.

جهان عرب منطقه ای است که غرب برای تثبیت موقعیت و حاکمیت جهانی خود بدون آنکه هزینه گزافی پردازد از آن استفاده می کند و همچنین به آزمایش تسلیحات جدید خود می پردازد. با مقایسه مجموعه دنیای عرب با مجموعه های دیگر در سطح جهانی، می توان براحتی از حیث سیاسی و امنیتی نتیجه گرفت که جهان عرب، ضعیف ترین مجموعه کشور-ملت در مقیاس بین المللی است.

اگر این تصویر را از مهمترین مجموعه همسایگی جمهوری اسلامی ایران بپذیریم و واقعیت را آنچنان که هست ببینیم، سپس می توانیم نوع برخورد و برنامه ریزی میان مدت و دراز مدت خود را طراحی نماییم. با توجه به استقلال سیاسی که جمهوری اسلامی ایران دارد، دولت ما می بایستی

ابتکار طرح و عمل را در این ارتباط به دست گیرد. می گویند گنشر، وزیر خارجه اسبق آلمان، هر گاه جمله ای در رابطه با سیاست خارجی آلمان مطرح می کرد، جملات تکمیلی و بعدی خود را برای شش ماه آینده قبلاً در ذهن خود طراحی کرده بود. مقصود از طرح این نکته، دقت در موضع گیریها از یک طرف و نگاه انباشتی به عمل و عکس العمل در برخورد با سیاست خارجی است. موضع گیریهای واحد در عمل سیاسی، تأثیر قابل توجهی را به همراه دارد. حتی در کشورهای بزرگ که منافع متعددی وجود دارد، نهایتاً یک نوع موضع گیری در مسایل سیاست خارجی عرضه می گردد. طبیعی است که هر موضع گیری نتیجه گفتگوها و مباحث وسیع و تضارب آراء می باشد.

با توجه به مقدمه روشی فوق و طرح مفروضات اولیه، هفت رهیافت ذیلاً جهت بهبود روابط ایران با جهان عرب با یک منطق کانونی توصیه می گردد. منطق کانونی بحث ما این است که مشکل اساسی بین ایران و دنیای عرب، حوزه تلقیات امنیتی می باشد و بیشترین اهتمام در این زمینه باید صورت گیرد تا برداشتهای طرفین به سمت همکاری سوق پیدا کند. این هفت رهیافت به ترتیب اولویت عبارتند از: (۱) تشنج زدایی از طریق افزایش ارتباطات دولتی و رسمی؛ (۲) اتخاذ روشها، برخوردها و موضع گیریهای مناسب جهت تقلیل نگرانیهای ناشی از امنیت روابط دوجانبه و چند جانبه؛ (۳) معاشرت تدریجی نخبگان سیاسی طرفین به طور رسمی و غیررسمی؛ (۴) کمک به تقلیل وابستگی های نظامی دنیای عرب

به غرب؛ ۵) افزایش توریسم؛ ۶) افزایش ارتباطات فرهنگی و علمی و ۷) ارتقاء تدریجی روابط تجاری.

در ک سطح مقدمات جمهوری اسلامی در تنظیم قواعد رفتاری فوق می تواند بسیار تعیین کننده باشد. مجموعه رفتاری فوق می تواند به صورت تدریجی، اصلی تحت عنوان افزایش حاکمیت ملی کشورهای عربی توسط نخبگان سیاسی و نخبگان فکری آنها را طی پنج الی ده سال آینده دربرگیرد. تأکید بر اسلامیت منطقه می تواند به بسط پایه های حاکمیت ملی کمک کند. اصالت فرهنگی منطقه مهمترین سرمایه ای است که به قانونی شدن حکومتها و جلوگیری از وابستگی سیاسی آنها خواهد انجامید. تصور هدفی بالاتر از مساعدت در امر ارتقاء حاکمیت ملی دولتها و ملت های عربی، شاید واقع بینانه نباشد. اگر همچنین این اصل را بپذیریم، تحقق چنین هدفی بایستی به صورت تدریجی، آگاهانه و با رسمیت و صراحت باشد. اگر جهان عرب در ده سال آینده، حاکمیت ملی بیشتری کسب کند و روند قدرت در درون آن، سازمان یافته تر و قاعده مندتر گردد، به نفع موقعیت ملی و منطقه ای جمهوری اسلامی ایران نیز خواهد بود. اگر رفتار و سیاست های ما در کاهش وضعیت موجود بین المللی شدن خاورمیانه مؤثر افتد، ما به مهمترین هدف سیاست خارجی و همچنین تحقق اصول قانون اساسی دست یافته ایم. خاورمیانه متأسفانه هم اکنون بین المللی ترین منطقه دنیاست. به عبارت دیگر، درصد حضور سیاسی، اقتصادی و نظامی خارجی در این منطقه نسبت به هر منطقه دیگری بیشتر

است. این وضعیت باعث می‌شود تا نیروهای بومی و منطقه‌ای در طراحی، برنامه‌ریزی و تعیین سرنوشت خود، نقش کمتری داشته باشند.

در تداوم پی‌گیری چنین هدفی در بهبود روابط ایران با جهان عرب، یک اصل نظری راهم نباید فراموش کنیم: کشورهای با یکدیگر روابط معقول، روبه‌رشد و تکاملی خواهند داشت که در داخل قوی باشند و بتوانند در تصمیم‌گیریها و تعیین اولویتها، خود صاحب اقتدار باشند. نظامهای درونی جهان عرب از وجوه مختلف ضعیف هستند. بنابراین، نباید انتظارات ما دور از واقع باشد. قدمهای کوتاه، منطقی و مطمئن ما در بهبود روابط با کشورهای عربی چه در حوزه جنوبی خلیج فارس، چه عراق و چه مصر، سوریه، اردن و دیگران، باید از یک منظر درازمدت بهره‌جوید. به درجه‌ایکه درون ما قدرتمندتر شود، به همان درجه توان ما در اثرگذاری الگویی و منطقی بر فرهنگ و سیاست جهان عرب جدی‌تر خواهد بود. در نتیجه، بهبود روابط ایران و جهان عرب از یک منظر درازمدت واقع‌بینانه خواهد بود. اگر استراتژی ملی ما ناظر به این هدف باشد، جمهوری اسلامی در بیست سال آینده، اثرگذاری مثبت ساختاری و فکری در افزایش حاکمیت منطقه‌ای خواهد داشت.

یک اصل سیاستگذاری هم در کنار این اصل نظری قابل طرح است: بهبود روابط ایران با جهان عرب باید از یک دایره اصلی شروع شده، سپس به تدریج به طرف دوائر مرتبط بعدی حرکت کند. دایره اول، عربستان و مصر است. قدرت جهان عرب در این دو کشور متمرکز است و به نظر می‌رسد این

اصل در آینده قابل بررسی، تغییر نخواهد کرد. تمرکز اصلی فکری، سیاسی و تشنج زدایی بر این دو کشور می‌تواند برای دو دولت بعدی مبنا واقع گردد. دایره دوم در برگیرنده عراق و کشورهای کوچک حاشیه جنوبی خلیج فارس است. دایره سوم که طبعاً با شعاع وسیع‌تری قابل شناسایی است، کشورهایی را شامل می‌شود که در دامنه دوم و سوم امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران قرار می‌گیرند. این اولویت‌بندی کشوری و عنایت به واقعیات سیاسی و اجتماعی جهان عرب می‌تواند ما را در یکی از عرصه‌های مهم سیاست خارجی کشور و همچنین تحقق آرمانهای قانون اساسی یاری دهد. ۱-

سید حسین موسوی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی